

DOI 10.31392/NPU-nc.series15.2021.11(143).31
УДК 37.037

Файдевич В.В.
кандидат педагогічних наук, доцент, Луцький національний технічний університет
Мельник С.А.
кандидат біологічних наук, доцент, Луцький національний технічний університет
Ніколаєв С.Ю.
кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Табак Н.В.
викладач вищої категорії комунального закладу вищої освіти
«Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті висвітлюються проблеми фізичного виховання школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. Вказується, що у наш час життя й здоров'я людини є найвищими людськими цінностями. Тому сьогодні одним із головних завдань національної системи освіти є виховання свідомого ставлення учнів до свого здоров'я та здоров'я інших, збереження й зміцнення фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я дитини. Важливим, на думку В. О. Сухомлинського, було виховання фізичної культури дитини. Для занять фізичними вправами дітей поділяли на три групи – основну, підготовчу і спеціальну. Особлива увага зверталася на дітей із слабким здоров'ям. Крім того, заняття фізичною культурою і спортом повинні приносити учням ще й задоволення та насолоду, стати потребою особистості.

Ключові слова: В. О. Сухомлинський, фізичне виховання, дитина, школа, спорт.

Volodymyr Faydevych, Svitlana Melnyk, Serhii Nikolaiev, Natalia Tabak. Actual problems of physical education of schoolchildren in the pedagogical heritage of V.O. Sukhomlinsky. The article highlights the problems of physical education of schoolchildren in the pedagogical heritage of VO Sukhomlinsky. It is stated that in our time, human life and health are the highest human values. Therefore, today one of the main tasks of the national education system is to raise the conscious attitude of students to their own health and the health of others, to preserve and strengthen the physical, mental, social and spiritual health of the child. According to VO Sukhomlinsky, the education of a child's physical culture was important. For physical exercises, children were divided into three groups - basic, preparatory and special. Particular attention was paid to children with poor health. In addition, physical education and sports should bring students pleasure and enjoyment, become a need of the individual. The system of physical education substantiated by VO Sukhomlinsky covers all links of educational process at school. It thoroughly analyzes the basics of physical culture, reveals the basic principles, content, methods and tools, organizational forms of education, focuses on the features and qualities of teaching. Thoughts, theoretical positions of the teacher about physical culture are close and clear to the teachers of Ukraine; they are relevant today, and therefore can be used in today's school.

Key words: VO Sukhomlinsky, physical education, child, school, sport.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У сучасному суспільстві життя й здоров'я людини визнано найвищими людськими цінностями. Тому сьогодні одним із головних завдань національної системи освіти є виховання свідомого ставлення учнів до свого здоров'я та здоров'я інших, формування засад і гігієнічних навичок здорового способу життя, збереження й зміцнення фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я дитини (закон України «Про загальну середню освіту», Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті) [2]. Проблема формування здоров'я учнів через освіту, науково вивірене впровадження в українську школу здоров'язберігальних освітніх технологій вимагають історико-педагогічного аналізу й творчого осмислення теорії та практики організації навчально-виховного процесу, спрямованого на збереження й зміцнення здоров'я дитини. Одним із найвизначніших представників такого підходу до виховання учнів є український педагог-новатор В. Сухомлинський.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українська педагогічна думка значну увагу приділяє дослідженню спадщини В. Сухомлинського. Ідеї гармонійного виховання привертала й привертає увагу багатьох вчених: психологів, педагогів, методистів. Зокрема, розробкою цього питання займалися такі провідні вчені: В.О. Сухомлинський, А.С. Макаренко, К.Д. Ушинський, І.Д. Бех, О.Я. Савченко, В.О. Киричук, В.Г. Кузь, М.Г. Стельмахович, М. Антоненко, Н. Безлюдна, М. Дубінка, Є. Коваленко, К. Кривошеєнко, І. Слюсаренко, О. Сухомлинська та ін. Дослідженням його педагогічних поглядів на проблему гармонійного виховання школярів займається низка сучасних науковців (В. П. Гаращук, О. М. Іонова, Н. С. Побірченко та ін.).

Метою статті було висвітлення проблем фізичного виховання школярів у педагогічній спадщині В. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед багатьох питань педагогіки, що привертала увагу В. О. Сухомлинського, однією з головних була проблема фізичного виховання школярів. Добре, міцне здоров'я, за його переконанням, – найважливіша умова життєрадісного сприймання й активної, творчої діяльності кожної людини.

«Духовне життя дитини, – стверджував педагог, – її інтелектуальний розвиток, мислення, пам'ять, увага, почуття, воля – великою мірою залежать від «гри» її фізичних сил. Слаба, хвора, нездорова, схильна до хвороб дитина на уроці швидко втомлюється, згасають її очі, стають млявими рухи» [6]. Педагогіка розглядає фізичну культуру як одну із важливих складових частин всебічного розвитку особистості. На думку В. О. Сухомлинського, виховання фізичної культури повинно бути спрямоване на турботу про здоров'я та збереження життя як найвищої цінності й забезпечення гармонії фізичного розвитку та духовного життя, багатогранної діяльності людини. Отже, першоосновою всієї навчально-виховної роботи, предметом особливої уваги педагогічного колективу школи завжди повинно бути здоров'я учнів [1].

Виховання фізичної культури здійснюється головним чином на уроках, у спортивних залах або на майданчиках. Вони є основною формою організації навчальної роботи з певною сталою групою учнів із точно визначеним розкладом занять. Ця форма включає під керівництвом учителя групу та індивідуальну роботу кожного учня з використанням різноманітних прийомів, методів і засобів навчання. Отже, урочна форма організації навчання посідає центральне місце з-поміж інших форм навчання. Вона функціонує як провідна одиниця навчального процесу, яка акумулює в собі завдання, принципи і методи навчання [5]. Відповідно до програми фізичного виховання Павлівська школа обрала як головні види занять гімнастику і легку атлетику, а для 8 – 10-х класів, крім того, вправи на снарядах, мета яких – виховати почуття краси рухів, силу, гармонійність, спритність і витривалість. Щоб заняття проходили на належному рівні, відповідно до фізичних можливостей під час медичного огляду усіх школярів розподіляли на три групи – основну, підготовчу і спеціальну, кожна з яких повинна була займатися за окремою програмою. Особлива увага зверталася на дітей із слабким здоров'ям. Для них (окремо для хлопчиків і дівчаток) складався комплекс коригуючої гімнастики, що дозволяло через деякий час дітям із спеціальної групи перейти до підготовчої, а згодом і до основної групи. Особлива увага в школі приділялася дітям, в яких було хворе серце, порушена система кровообігу, центральна та периферична нервова система. Для них під безпосереднім керівництвом лікаря також складався комплекс вправ, які сприяли поступовому зміцненню їх здоров'я. Під час спеціальних бесід на тему корисності для здоров'я гімнастичних вправ учні усвідомлювали і переконувалися, що завдяки систематичним заняттям фізкультурою у них розвиватиметься не тільки краса тіла, гармонія рухів, а й сформується такі психічні риси, як воля, характер тощо [3]. Крім того, заняття фізичною культурою і спортом повинні приносити учням ще й задоволення та насолоду, стати потребою особистості. З цією метою на заняттях фізкультури під час виконання різноманітних фізичних вправ, змагань велика увага приділялася естетичній досконалості, виразності та граціозності рухів; вважалися неприпустимими змагання, де єдиним критерієм успіху була швидкість виконання вправ, а отже, відсутні естетичні смаки, масовість, урахування індивідуальних властивостей школярів. Саме тому видатний педагог застерігав учителів не «перетворювати спорт із засобу фізичного виховання всіх дітей у засіб боротьби за особистий успіх, не ділити дітей на здібних і нездібних щодо занять спортом, не розпалювати нездорові пристрасті ажіотажем боротьби за уявну честь школи. Спорт стає засобом виховання тоді, коли він – улюблене заняття кожного» [6].

Два головних завдання ставив перед початковою школою В. О. Сухомлинський: давати учням глибокі та міцні знання і постійно піклуватися про їхнє здоров'я, причому виконання другого завдання він вважав найважливішим у діяльності педагога, оскільки від «життєдіяльності, бадьорості дітей залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра у свої сили» [4].

З самого малечку, стверджував педагог, діти повинні залучатися до посильних фізичних навантажень. Саме тому вже у «Школі радості» павлівські діти брали участь у різноманітних спортивних іграх. За допомогою учнів старших класів був обладнаний ігровий майданчик, поставлені гойдалки, школа забезпечена була достатньою кількістю м'ячів, скакалок. У другому класі діти захоплювалися метанням диска та м'яча, лазінням по жердині й канату, грали у настільний теніс і т.п. Звичка до ранкової гімнастики, яка виробилася у «Школі радості», продовжувала підтримуватись у початковій школі. Після гімнастики на свіжому повітрі діти приймали душ, влітку купалися в ставку, плавали, а в зимові місяці обливалися водою до поясу. Осінні, зимові й весняні канікули школярі проводили на свіжому повітрі – в поході, в лісі, в іграх. Як і в «Школі радості», діти ставали на лижі, каталися з гірок, організовували змагання. Літні канікули також використовувалися для загартування організму, зміцнення здоров'я дітей [6].

Неодноразово В. О. Сухомлинський підкреслював думку про тісний взаємозв'язок між окремими складовими всебічно розвинутої особистості, і що фізкультура в цьому розумінні не повинна бути винятком. На запитання «Навіщо на сторінках, присвячених здоров'ю, говорити про казки, фантастичні образи, про дитячу творчість?» педагог однозначно відповідав: «Тому, що це дитяча радість, а без радості неможлива гармонія здорового тіла й здорового духу. ... Турбота про людське здоров'я, тим більше про здоров'я дитини, – це не просто комплекс санітарно-гігієнічних норм і правил, не перелік вимог до режиму, харчування, праці, відпочинку. Це насамперед турбота про гармонійну повноту всіх фізичних і духовних сил, і вінцем цієї гармонії є радість творчості» [6].

У зв'язку з анатомо-фізіологічними змінами, які відбуваються у підлітковому віці, фізична культура не повинна обмежуватись лише культурою тіла і здоров'я [4]. До них прилучаються такі складові людської особистості, як моральна чистота, життєвий ідеал, естетичні почуття, оцінка навколишнього світу і самооцінка. Тому дуже важливо сформувати свідоме ставлення підлітка до власного організму, виробити вміння берегти здоров'я, зміцнювати його правильним режимом, гімнастикою і спортом. У цьому зв'язку В. О. Сухомлинський надавав великого значення бесідам про людину, її м'язову і кісткову тканини, органи травлення, дихання, серцево-судинну систему, центральну і вегетативну нервові системи, органи чуттів, систему координації рухів, залози внутрішньої секреції. Не залишались поза увагою і питання про людську психіку, гігієну розумової праці. Теоретичний матеріал правив для школярів за керівництвом у повсякденній діяльності і добру основу для самовиховання. Належне місце у фізичному й духовному розвитку школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського посідають позаурочні заняття і розглядаються вони

передусім з погляду піклування про здоров'я, про забезпечення гармонійного розвитку особистості. Заняття ці повинні приносити насолоду учням, стати їхньою потребою. Директор Павлівської школи вимагав від учителів, щоб вони під час занять націлювали учнів на гармонію рухів, на формування характеру, естетичних почуттів. Тому він радив проводити змагання на першість ще і за красою, витонченістю, гармонією рухів [5]. Виняткове значення для здоров'я дітей має правильне чергування фізичних навантажень і розумової діяльності, дотримання чіткого режиму. Після будь-якої напруженої роботи – розумової чи фізичної – організм дитини повинен відпочити. Проте це не означає, що учень має повністю вилучитися з тих життєвих ситуацій, з якими він може зустрітись. «Відпочинок лише тоді відпочинок, – наголошує В. О. Сухомлинський, – коли він є своєрідною грою фізичних і духовних сил. Привчання дітей до активного відпочинку – одне з дуже важливих завдань педагогів, вихователів». І справді, для будь-якої людини, яка вміє відпочивати, навіть звичайне спостереження за явищами природи, споглядання творів мистецтва є творчістю. Саме таку радість збагнули і суворо її дотримувались у навчально-виховному процесі педагогів Павлівської школи. У розумному чергуванні різних видів діяльності, в тому числі і вправ з фізичної культури, що задовольняли естетичні запити і смаки, в діяльній насолоді красою природи вбачали вони активний відпочинок своїх вихованців. Години, вільні від навчання і фізичної культури, тут завжди наповнювалися живою, хвилюючою думкою, глибокими моральними, інтелектуальними та естетичними почуттями [6]. Таким чином, учні у вільний від роботи час відновлюють і поповнюють сили, задовольняють, свої багатогранні запити та інтереси, стають бадьорими й життєрадісними, що позитивно впливає на загальний розвиток особистості. «Під час походу, екскурсії, гри, змагання, – підкреслював В. О. Сухомлинський, – створюються такі обставини, в яких кожний учень якнайповніше розкриває себе, показує перед лицем колективу все, що в нього є хорошого й поганого». Складовою частиною фізичного виховання є різноманітні військові вправи. В. О. Сухомлинський спостерігав, як у дитинстві і ранньому отроцтві хлопчики пишаються тим, що вони – майбутні воїни, захисники Батьківщини – загартовуються фізично й духовно. Вже в 6-му класі хлопчики Павлівської школи залучалися до участі у військових іграх. Там вони виховували витривалість, вміння долати значні труднощі, проявляти волюві зусилля, формувати характер. Для хлопців 6 – 7-х класів і особливо для юнаків 8 – 9-х класів педагогічний колектив розробив сценарій спеціально зимових ігор, під час яких протягом цілого дня треба було перебувати на свіжому повітрі, робити деякі переходи, споруджувати різноманітні снігові та льодові укріплення, варити їжу тощо. Напруження духовних і фізичних сил для подолання труднощів і перешкод породжує у школярів особливе бачення сильної і благородної людини. В цьому зв'язку в зверненні до вчителів В. О. Сухомлинський радив: «Якщо ви хочете, щоб ваші хлопці не тільки уявляли, а й переживали на власному досвіді, що таке важко, – проводьте військові ігри, які потребують великого напруження духовних і фізичних сил. Ніде так не розкривається моральна суть особистості, ніде так людина не заявляє голосно перед друзями про своє душевне ество, як у військовій грі та ще в напруженій фізичній праці, де байдужість або лінощі одного роблять неможливим успіх усього колективу» [6].

Висновки. Таким чином, обґрунтована В. О. Сухомлинським система фізичного виховання охоплює всі ланки навчально-виховного процесу в школі. В ній ґрунтовно проаналізовані питання основ фізичної культури, розкриті основні принципи, зміст, методи та засоби, організаційні форми навчання, акцентовано увагу на особливості й якості вчительської діяльності. Думки, теоретичні положення педагога про фізичну культуру близькі, й зрозумілі вчителю України; вони є актуальні сьогодні, а, отже, можуть бути використані в умовах сучасної школи.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку убачаються у творчому осмисленні та впровадженні теоретичних положень і багатогранного досвіду В. Сухомлинського в сучасну школу задля забезпечення умов для збереження й розвитку здоров'я дітей.

Література

1. Горашук В. П. Валеологічні погляди В. О. Сухомлинського на навчально-виховний процес у школі. Проблеми педагогічних технологій. Луцьк, 2000; 3:4–10.
2. Закон України про загальну середню освіту. Освіта України. 1999; 25:5–8.
3. Іонова О. М. Співзвучність педагогічних поглядів Р. Штайнера і В. Сухомлинського. Педагогіка і психологія. Х. : ХДПУ, 2004; 25:29–38.
4. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. К. : Шк. світ, 2001. 24 с.
5. Побірченко Н. С. Здоровотворні ідеї Василя Сухомлинського у валеологічному вихованні школярів. Педагогіка і психологія. 2003;3–4:17–24.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. К. : Рад. шк., 1976–1977. Т. 1. 654 с.; Т. 2. 670 с.; Т. 3. 670 с.; Т. 4. 640 с.; Т. 5. 639 с.

References

1. Gorashchuk VP, (2000). Valeological views of VO Sukhomlinsky on the educational process in school. Problems of pedagogical technologies. Lutsk; 3: 4–10.
2. Law of Ukraine on General Secondary Education. Education of Ukraine. (1999); 25: 5–8.
3. Ionova OM. (2004). Consonance of pedagogical views of R. Steiner and V. Sukhomlinsky. Pedagogy and psychology. H. : KhDPU; 25: 29–38.
4. National doctrine of education development of Ukraine in the XXI century. K.: Шк. world, (2001). 24 p.
5. Pobirchenko NS. (2003). Healthy ideas of Vasyl Sukhomlynsky in valeological education of schoolchildren. Pedagogy and psychology; 3–4: 17–24.
6. Sukhomlinsky V. O. (1976–1977). Selected works: in 5 vols. K. : Rad. School. T. 1. 654 p.; T. 2. 670 p.; T. 3. 670 p.; T. 4. 640 p.; T. 5. 639 p.